

طراحی معماری پشت گنبد مسجد جامع عباسی اصفهان

عاطفه کرباسی ، علی سلطانی

دانشگاه هنر ، دانشکده پردیس اصفهان

استادان راهنما: دکتر باقر آیت اله زاده شیرازی ، مهندس احمد منتظر

۱۳۸۳

چکیده

این مطالعه ، تلاشی است جهت یافتن نقش ، موقعیت و ارتباطی شایسته برای یکی از محلات تاریخی دیرین شهر اصفهان - مجاور مسجد جامع عباسی - که در عین دارا بودن نیروهای فراوان ، همچنان از معضل ویژه بافت‌های تاریخی در روزگار معاصر رنج می برد . سعی بر این بوده که با نگاهی نو ، همزمان با استفاده و بهره وری از کلیه امکاناتی که تاریخ ، بستر طبیعی ، اجتماعی و کالبدی محل در اختیار می گذارند ، به رسوب زدایی و نوآوری در طرح اندازی مجموعه ای با عملکرد خاص و مردمی ، پرداخته شود .

طرح مساله

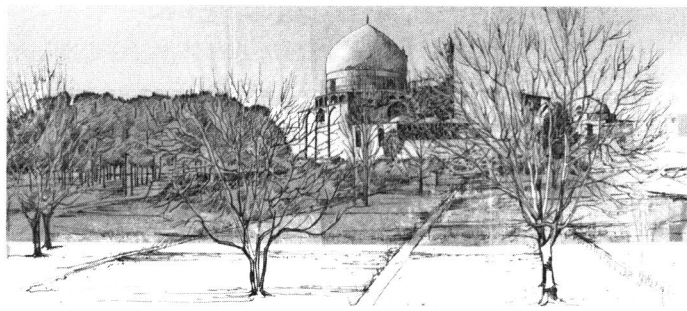
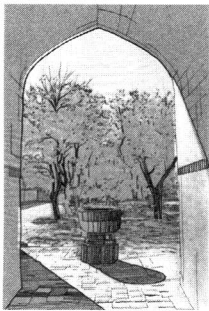
میدان نقش جهان اصفهان ، پس از سپری شدن دوران صفویه ، دیگر هیچگاه به شکوه دیرین خود باز نگشت . محلات تاریخی پیرامون میدان نیز علی رغم مجاورت با این عنصر ملی، از گزند گذشت زمان و تغییرات همه جانبه جامعه مدرن در امان نماندند .

محله پشت گنبد مسجد جامع عباسی در حال حاضر از مناطق کور و گره خورده پیرامون میدان نقش جهان به شمار می آید که با توجه به موقعیت خاص خود ، « می تواند » در عین حفظ بافت و زندگی سکونت ، نقش ملی ، منطقه ای نیز ایفا سازد و حیثیتی جدید و خاص بیابد. در واقع ایجاد نوعی آشتی ، هماهنگی و همکاری ما بین میدان با محلات اطراف آن ، همچنین مسجد با محله پشت آن ، جهت بسط توانایی های این محله ضروری به نظر می رسد .

بخشی از پایان‌نامه‌های محققین جوان در حقیقت گنجینه با ارزش و گمنامی است که شایسته است به نحو مقتضی مورد استفاده قرار گیرد. در همین راستا مجله اثر در نظر دارد از این پس صفحات ویژه‌ای را به چاپ و انتشار خلاصه پایان‌نامه‌های فارغ‌التحصیلان کارشناسی و کارشناسی ارشد اختصاص دهد لذا از مجامع دانشگاهی و فارغ‌التحصیلان دوره لیسانس و فوق لیسانس دعوت به همکاری می‌نماید تا با ارسال خلاصه‌ای از پایان‌نامه‌های خود در زمینه معماری و هنرهای وابسته با تکرر مشخصات (عنوان رساله، نام استاد راهنما و تاریخ و نام دانشگاه) همراه با تصاویر و طرح‌های مربوطه این مجله را در تحقق این هدف یاری دهند.

مجله اثر

در واقع از یک سو ضرورت نگهداری محله های تاریخی و بازگرداندن بهره برداری پردوام و عملی به آنها (ارتقاء نقش محلی محوطه پشت مسجد) و از سوی دیگر توجه به اهمیت ویژه محوطه انتخابی از لحاظ مجاورت با میدان نقش جهان و نیز همجواری بلافاصل با مسجد جامع عباسی (ارتقاء نقش ملی محوطه پشت مسجد) از جمله اهداف نهایی بوده است .

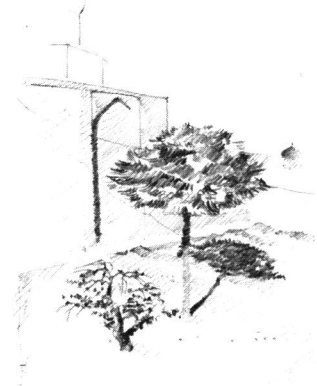
باغ درون مسجد و باقیمانده ای از باغ پشت مسجد.

تحلیل و بررسی

اصفهان ، بزرگترین شهر پیش از صنعت ایران پس از انقراض صفویه ، سقوط جمعیت و انتقال پایتخت هیچگاه نقش شایسته خود را باز نیافت . مجموعه میدان نقش جهان که موقعیتی از محلی و شهری تا ملی و بین المللی داشت به یک فضای عظیم خالی در شهر تبدیل شد . مجموعه دولتخانه در غرب میدان که به آن جان می بخشید و پشتوانه حرکت های سیاسی فرهنگی و ... داخل میدان بود کم کم چروکیده گشت و از بین رفت . اکنون دیگر نه محله های پیرامون میدان ، محله شاهزاده ها ، علما و امام جمعه ها هستند و نه مسجد ، مسجد جامع به تمام معنای شهر است .

بنابراین در حالی که میدان نقش جهان به شدت در اطراف خود نیازمند فضاهایی است که به آن حیثیت ملی ، فرهنگی و حتی اقتصادی ببخشد ، متذکر بودن آنچه انسان امروز فراموش کرده ، از طریق کالبد ، فضا و به دنبال آن عملکردهایی که در فضا جاری می شود و ایجاد فضایی مطلوب برای پرورش و زیست انسان امروز و ارتقاء او از اهداف اساسی است .

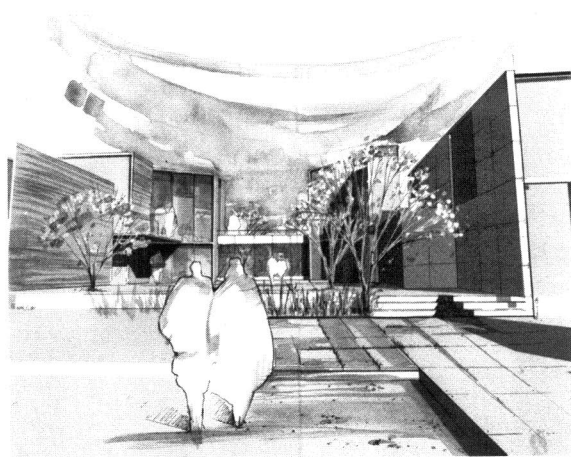
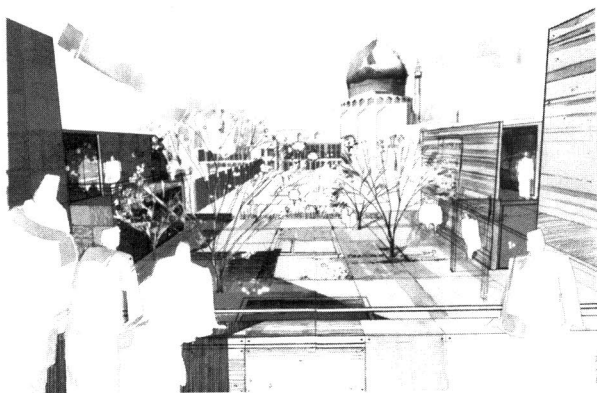
این تقویت و ارتقاء از ابعاد محلی آغاز می شود و می تواند تا ابعاد جهانی گسترش یابد . در این میان ، به دنبال از میان رفتن سیستم ریش سفیدی در داخل محلات ؛ احیای مسأله مشارکت مردم در مفهوم بخشیدن به فضای زندگی ، افزایش ارتباط ساکنان با هم و دلبستگی شان به زمین ، طبیعت و فضا های زیست محله و ایجاد یک زندگی مرفه (دارای ویژگی ها و کیفیت خاص) که در عین ارتقاء رتبه اجتماعی ، خاطره های فرهنگی را نیز یادآوری سازد از دیگر اهداف عمده در تصمیم گیری های نهایی است .

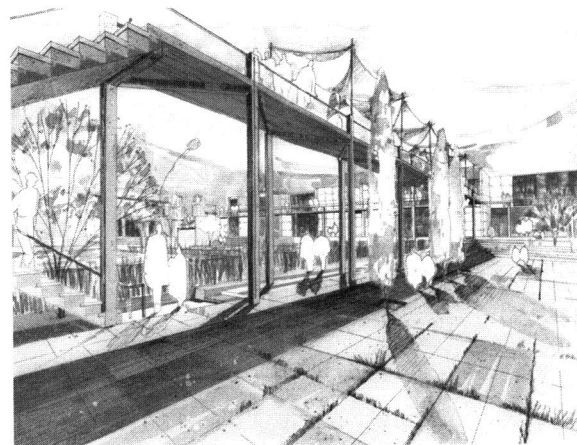
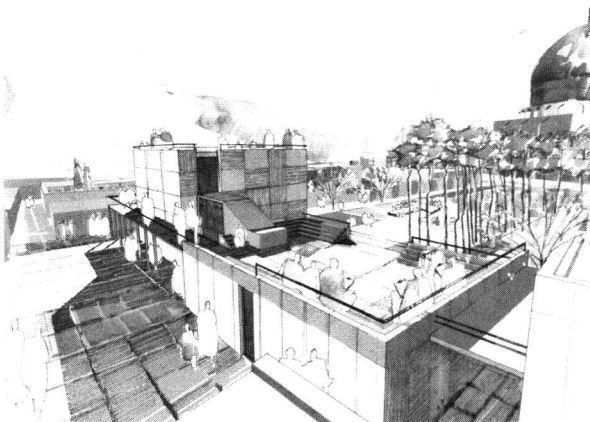
آغاز حرکت‌هایی به این منظور در بافت تاریخی در عین اینکه میدان را تغذیه می‌کند می‌تواند به موجی تبدیل شود که به تدریج وبا نفوذ به اطراف ، کلیت بافت تاریخی را ارتقا دهد و در نهایت بر کیفیت زندگی و فعالیتهای اجتماعی محیط اثر بگذارد .

مساله عملکرد

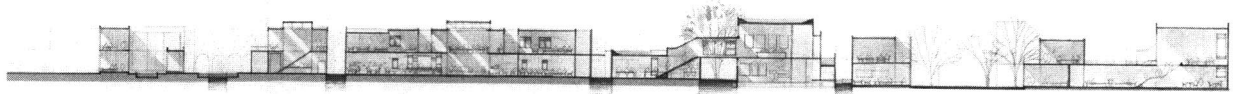
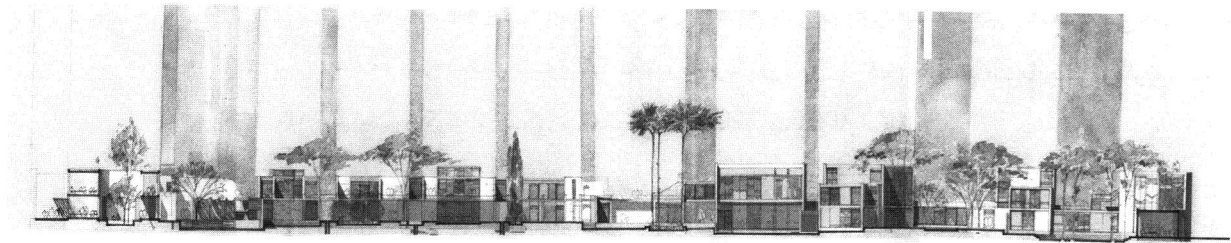
مجموعه کاربریهای اندیشیده شده به دو دسته کلی ، یکی درون مجموعه ای و دیگری در ارتباط با محله ، تقسیم می‌شود . کاربری های مرتبط با محله شامل عملکردهای اقامتی ، جهانگردی و ... است که به خانه های تاریخی ارزشمند موجود در محوطه داده می‌شود تا به تدریج محله نیز وارد بازی های داخل مجموعه گردد . بسیاری عملکردهای مورد نیاز محله از جمله فضاهای آموزشی ، فرهنگی نیز می‌توانند در نقاطی که دارای قابلیت نوسازی هستند ، قرار گیرند و در تعریف محورهای پیاده شهری کمک نمایند .

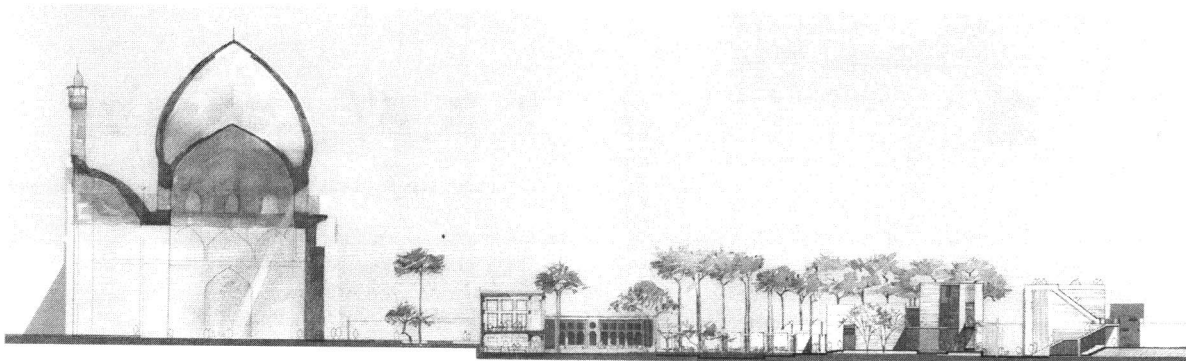
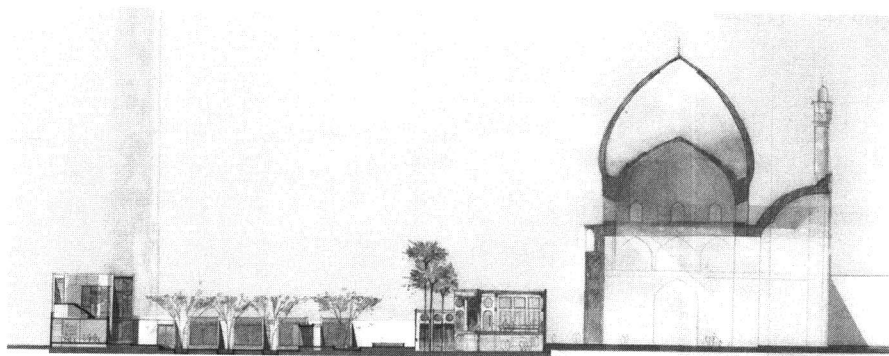
چشم انداز های مجموعه ملی (جبهه جنوبی خانه تاریخی مجد العلماء)

چشم انداز های مجموعه محلی (بدنه جنوبی بستر باغ تاریخی زره سازان)

نمای شمالی (درون باغ) و مقطع شرقی غربی از کل مجموعه

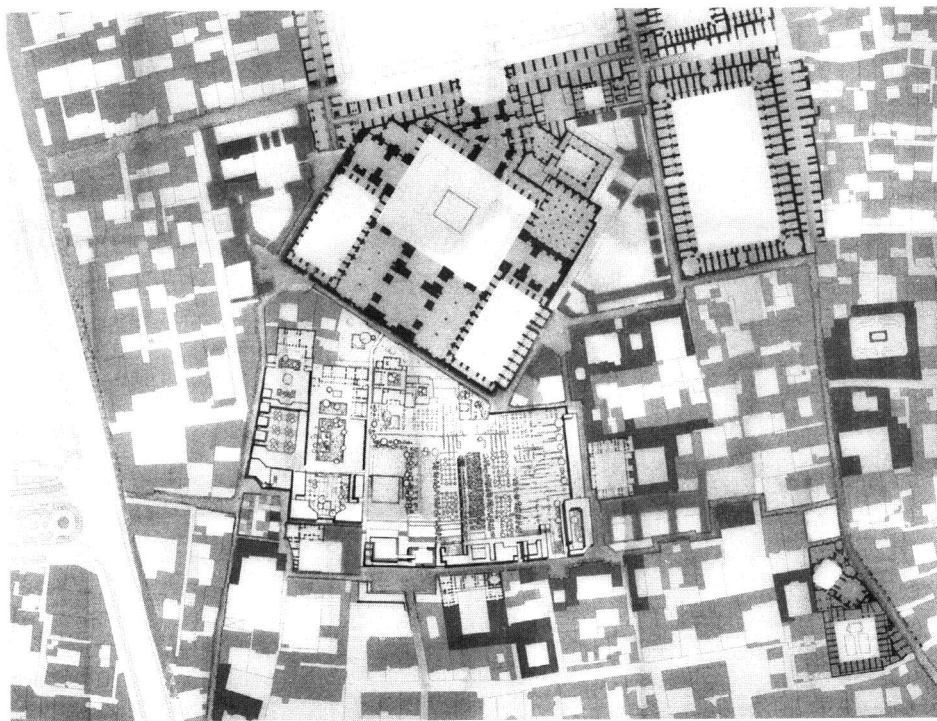

مقاطع شمالی جنوبی از مجموعه ملی (باغ خانه مجد العلماء وصاحبان)

کاربریهای درون مجموعه ای درطیفی عملکردی از کاربریهای خاص تا عام قرار می گیرند .
 خاصترین کاربری ، مرکزی برای مطالعه و پژوهش یا ایجاد آثار هنری و صنایع دستی خاص
 است . در کنار این فضا که شرط حضور در آن تخصص و تواناییهای علمی خاص می باشد ،
 فضای نیمه خصوصی تری قرار دارد ، که در واقع فضای ارتباط و همنشینی است . در این
 فضایی توان ارتباطی صمیمی میان اساتید مدعو با علاقمندان مباحث تاریخی ، فرهنگی و هنری

و دانشجویان رشته های مرتبط برقرار کرد. بیشترین اتفاقی که در این محل رخ می دهد، گفتگو است، این گفتگو از داد و ستد و ارتباط عادی میان مردم تا ارتباط نزدیک و چهره به چهره با شخصیت‌های علمی، فرهنگی، هنری، مذهبی، اجتماعی و ... را شامل می گردد. این فضا محملی است برای جبران تجزیه ای که میان اقشار فرهنگی، اجتماعی، گروه‌های سنی و در یک کلام میان مردم ایجاد شده است. که در عین دعوت به تجمع و با هم بودن آرامش را نیز - به سبب نوع تعامل - ارزانی می دارد.

فضاهایی نیز می بایست جهت جایگیری عملکردهای عام تر و محلی تر مجموعه اندیشیده شود. این عملکردها علاوه بر خدمات رفاهی مجموعه، در عملکردهای فضایی و محیطی آن نیز تجلی می یابند. از جمله فضاهای باز مجموعه که به عنوان فضایی مردمی و همگانی استفاده می شود می تواند به صورت باغی برای مردم و یادی از گذشته محله و باغ زره سازان باشد. به بهانه حفظ خاطره این باغ و ارائه چهره ای تازه و شاداب از گذشته نسبتاً فراموش شده آن، با استفاده همزمان و آمیخته معماری، طبیعت، فرهنگ و تاریخ (خاطره ها و کالبد‌های باز مانده) یک باغ مردمی ایجاد می شود.

سایت پلان مجموعه

ارتباط مجموعه با میدان از طریق کار بر روی دو کنج مسجد (فاصله مسجد با بافت) و برنامه ریزی های عملکردی در این دو قسمت صورت می پذیرد.

پیوند مجموعه با بازارچه حسن آباد که محور دیروزین و تاریخی (و محور تعریف شده برای پیاده‌ امروز و ورود به میدان) است از طریق کاربرروی عناصر تاریخی موجود و نیز ایجاد زیر مجموعه هایی در طول مسیر ایجاد شده. ما بین بازارچه و مجموعه با کاربری هایی آرامتر و محلی تر ، صورت می گیرد .

اتصال مجموعه با محور چهار باغ که محور امروزین اصفهان و یک محور سواره است از طریق کاربر روی امتداد همان مسیر و نیز پرداختن به محور هشت بهشت که می تواند بخشی از مسیر اتصالی مجموعه به چهار باغ باشد ، انجام خواهد گرفت .